

Meldijana Arnaut-Haseljić

ULOGA MEDIJA U AGRESIJI NA BOSNU I HERCEGOVINU**THE ROLE OF MEDIA IN THE AGGRESSION AGAINST
BOSNIA AND HERZEGOVINA*****Sažetak***

Mediji su ogledalo društva u cjelini. U bivšoj Jugoslaviji smatrani su jednim od najznačajnijih sredstava kojima je propagiran oružani rasplet disolucije onoga što se nekada nazivalo Socijalistička federativna republika Jugoslavija. Mediji su bili i aktivni učesnici u ovim događanjima, te su poticali ili izazivali mnoga kršenja ljudskih prava, zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava, ali i zvjerstva koja su se dogodila na ovim područjima, a koja su kulminirala zločinačkom nakanom – genocidom. Politika se, najčešće, posreduje kroz medije. Ona uvijek u sebi nosi prikrivene i tajne poteze. Stoga, propagandno političko djelovanje nije lako uočiti i prepoznati, posebice ako se za cilj postave značajne promjene koje ulaze u historijske zapise. Međutim, analizom medija, onoga što je javno rečeno i objavljeno, može se pokušati proniknuti u politiku koja je imala za cilj realizaciju velikosrpskog projekta.

Ključne riječi: mediji, propaganda, zločin, genocid, destrukcija

Summary

Media are reflection of a society as a whole. In the former Socialist Federative Republic of Yugoslavia, media had been considered as one of the most significant means for promoting the violent dissolving process outcome of something formerly known as the Socialist Federative republic of Yugoslavia. Media were also active participants in these events, by instigating or causing many human rights violations, crimes against

humanity, even atrocities committed in these regions culminating in the criminal intent – genocide. Politics is most often being utilized through media. It always carries hidden and secret moves. Therefore, political propaganda activities are difficult to spot and recognize, especially if one aims at significant changes that are entering into historical records. However, media analysis, particularly of something publicly expresses and published, may provide an effort of attempt to see through the politics whose objective had been the Great Serbian irredentist project implementation.

Key words: *media, propaganda, crime, genocide, destruction*

Mediji i politika

Posredovanje politike kroz masovne medije uvijek može imati različitu težinu i sudjelovati na različite načine. Iako su mediji igrali jednu od ključnih i najprljavijih uloga, ipak su oni bili samo sredstvo politike, pod njenom, manjom ili većom, kontrolom. Oni su instrument, ali ne i autonomni kreator ratnih sukoba. Taj primat pripada politici. Akteri političkog djelovanja se oslanjaju na raznovrsne resurse moći, koje koriste u većoj ili manjoj mjeri. Mediji su jedni od onih koji zauzimaju ključni položaj. Naime, ono što može zaokupiti pozornost, pobuditi motive, potaknuti djelovanje postaje produktivno sredstvo politike koje može polučiti rezultate u razmjerama koje nije lako pretpostaviti ili sagledati u cijelosti. Tako je i medijska scena u Jugoslaviji, a time i u Bosni i Hercegovini, bila zrcalni odraz političke. Vladajuće elite su na prostoru bivše Jugoslavije uspostavile gotovo potpunu kontrolu nad glavnim medijima, te ih stavile u funkciju svojih političkih ciljeva. Propaganda, koja je imala svoju preciznost i kontinuitet, koristila je svjesna ili nesvjesna osjećanja i predrasude običnih ljudi.

Intenzivna kampanja, politička i medijska, koja je vođena od 1987. do 1990. godine, dirigrana magnatima Miloševićevog režima, vođena je idejom o ugroženosti srpskog identiteta. Ograničeni pluralizam u informiranju učinio je mogućom satanizaciju drugih naroda i nacionalnosti, što je u ratnim izvještajima poprimilo neslućene razmjere.

Naime, mediji ne mogu sasvim uspjeti da cio auditorij ubijede da misli na određeni način, ali uspijevaju da mu nametnu teme o kojima bi trebalo da promišlja. S druge strane, sprječavaju da teme koje mogu biti štetne po politički establišment uopće dobiju vrijeme i prostor u medijima. Uređivačka politika medija i na teritoriji prethodne Jugoslavije sastojala se u odabiranju događaja koji, po mišljenju vladajuće elite, mogu dobiti ‘mjesto’ i ‘vrijeme’ u informativno-političkim emisijama elektronskih medija i na prvim stranicama štampe. Treba imati u vidu kako propaganda, ali i riječ kao takva (bilo pisana ili izgovorena) mogu doprinijeti nasilnom ili, pak, mirnom ishodu. Jer riječ može imati snažnu, ubojitu moć, ukoliko se nađe u ruci politike koja je prema strukturom, sadržajem, vokabularom i skrivenim značenjem. Naime, politička retorika manifestirana kroz medije stupa na scenu tek poslije, kada je politička odluka već donijeta jer ona predstavlja završnu obradu, a ne pokretačku snagu same politike.

Mazowiecki je u jednom od svojih izvještaja naglasio situaciju u medijima u periodu raspada bivše Jugoslavije:

“[...] 95. Informativna blokada, koja postoji od početka neprijateljstva u bivšoj Jugoslaviji, ima dalekosežne posljedice. Mediji i štampa pod kontrolom Vlade postali su dijelom mašinerije jednostrane i nacionalističke propagandne kampanje. Zvanični mediji ne čine ništa kako bi se distancirali od politike netrpeljivosti i, kao rezultat toga, dolijevaju ulje na vatru mržnje. Radeći na takav način, oni su silno zanemarili uspostavljena međunarodnih pravila o ljudskim pravima koja zabranjuju zagovaranje nacionalne, rasne ili religijske mržnje koja čini osnovu za diskriminaciju, neprijateljstva ili nasilje.

Treba se sjetiti da je prije događaja koji su doveli do krvoprolića u ovom regionu svaka neutralna televizija, poput ‘Jutela’, bila ušutkana i u Hrvatskoj i u Srbiji, dok su u drugim slučajevima neki novinari otpušteni ili premješteni na druga radna mjesta.

96. Uočeno je da su podaci o činjenicama često poremećeni, informacije falsificirane i nekada zvjerstva izmišljena ili namjerno otkrivena kako bi se doprinijelo atmosferi međusobne mržnje. Mediji koriste uvredljive i zloupotrebne nazive. Aktivnosti različitih međunarodnih tijela predstavljaju se u pogrešnom svjetlu i stvara se atmosfera opsade. Demokratski orijentirane opozicione političke partije i pokreti za zaštitu ljudskih prava imaju veoma ograničen pristup televiziji i

radiju i imaju malu mogućnost da učine svoje poglede dostupnim cjelokupnoj zajednici [...]”¹

Propaganda kao sredstvo pripreme genocida

Nije lak posao predstaviti ‘neprijateljima’ nekoga s kim se dijelilo pedeset godina bratstva, jedinstva, ravnopravnosti, jednakosti... Trebalo je osmisliti ambijent u kojem su izvršene pripreme za uobličavanje bezlične mase i njeno pretvaranje u ubilačku mašineriju pokrenutu na izvršenje stravičnih zločina koji će kulminirati *genocidom* – zločinačkom nakanom da se cijeli jedan narod potare i unište tragovi njegovog bivstvovanja na ovim područjima. Ovaj posao zahtijeva značajnu ideološku pripremu. Kako bi se pojedincu nametnulo ubjeđenje da je njegov susjed, dojučerašnji saučesnik u njegovom životu, zaista pripadnik neprijateljske grupe koja ga ugrožava, budući zločinci moraju biti izloženi djelovanju sistematske propagande.

U pripremi agresorskih osvajanja istina je ta koja prva strada, a zatim dolaze na red ostale vrste stradanja. Istinu je potrebno dokinuti kako bi se na njeno mjesto ustoličila neistina/laž. Laž je neophodan preduvjet kako bi manipuliranje ljudima postalo mogućim. A manipulacija je potrebna kako bi se čovjek potaknuo na ono što nije uobičajeno za njegovu ljudsku prirodu – ubijanje. Ubijanje, pak, vodi zaposjedanju prostora, onog teritorijalnog, ali i medijskog. Da bi ovaj lanac bio moguć i ostvariv, potrebno je medije staviti u službu politike, a rat je također politika. Mediji su, znači, njena produžena ruka, a ko posjeduje medije ima i moć.

Velikosrpski centri moći su orkestriranom propagandom pomoću mas-medija uspjeli uvjeriti veliki broj Srba kako su im susjedni narodi neprijatelji koji ugrožavaju njihove interese. Tako indoktrinirane mase postale su podoban materijal koji je bilo jednostavno ‘gurnuti’ u agresiju na Hrvatsku, a zatim i Bosnu i Hercegovinu. Mediji su bili podrška vojno-političkom cilju stvaranja države u kojoj će živjeti svi Srbi. Milošević je odabrao *Televiziju Srbije*, u julu 1991, kako bi u jednom svom govoru

¹ Tadeusz Mazowiecki, *Uništavanje kulturnog nasljeđa - Izvještaj* broj A/47/666-S/24809 od 17. novembra 1992.

dao signal da je rat neizbježan.² Imidž ‘ugroženog naroda’ projektiran je u svim centralnim informativnim emisijama televizije i radija, a istovremeno osnaživan vrištećim naslovima s naslovnih stranica naj-tiražnijih dnevnih listova i tjednika. Njegovim govorom u Gazimestanu najavljeni su ratovi. Slijedilo je svakodnevno medijsko trovanje.

Da bi se plasirala konstrukcija o ugroženosti jednog etnosa, bilo je neophodno onemogućiti jedan drugi glas – glas istine – da dopre do ušiju domaće ali i svjetske javnosti. Za realiziranje toga plana bilo je neophodno ostvariti materijalne pretpostavke, tj. destruirati medije, ali i onemogućiti pojedince – izvještače, koji su plasirali činjenice o događajima u Bosni i Hercegovini. U tu svrhu, pristupilo se cjelovitom uništenju medijske infrastrukture: objekata, releja, produkcije..., ali i ljudskog glasa – pisanog ili izgovorenog. U periodu 1992-1995. godina ubijen je ili ranjen najmanje 41 domaći i strani novinar odnosno medijski radnik. Uništavanje medijskih kapaciteta je od velike važnosti jer mediji igraju bitnu ulogu u ratu, kao instrumenti moći, ali i obmane. Aktivnosti koje je Vojska Republike Srpske vršila prema medijima, s ciljem njihove materijalne destrukcije,³ predstavljale su bitne korake u ostvarenju njihovih vojnih planova i propagiranju ‘etničkog čišćenja’ (tj. *genocida*, zašto ga ne nazvati pravim imenom?!). Na to nas upućuje

² *Srbija se ne može zaštititi od rata kome može biti izložena ako za taj rat nije spremna, odnosno ako bude uspravna u uverenju da se on ne može dogoditi. Njena spremnost zasada treba da se izrazi, prvo, u okviru Jugoslovenske narodne armije i, drugo, u okviru sopstvene oružane sile koju sačinjavaju jedinice Teritorijalne odbrane Srbije koje su osposobljene da u svako doba preuzmu na sebe odbrambene zadatke Republike Srbije. Snage Teritorijalne odbrane Srbije moderno su opremljene, a po broju i obučenosti ljudstva nadmoćno prevazilaze slične snage izvan Srbije, uključujući i njihove takozvane ‘paravojne jedinice’. Građani Srbije to treba da znaju i da s tim računaju. Slike i reči mržnje: Godina prva, Fondacija Pravo na sliku i reč, Lazar Lalić, B92-ARHITEL, 1997.*

³ “... RTVBiH, koja se sastoji od bitnijih radio i TV-stanica u državi, ima mogućnost pokrivanja signalom gotovo čitave teritorije BiH. Ipak, ta mogućnost se drastično smanjila tokom rata, učestalim napadima na mrežu sistema prijenosa, zatim periodičnim preuzimanjem prijenosnih uređaja, kao i nestancima električne energije. Prije aprila 1992. godine ova televizijska kuća emitirala je program na tri kanala, dok sada emitira samo na jednome, i to na manjem, ograničenom području, koje obuhvata Sarajevo, Tuzlu, Zenicu i, u skorije vrijeme, Mostar...” (Tadeusz Mazowiecki, *Specijalni izvještaj o medijima E/CN.4/1995/54 od 13. decembra 1994*).

i činjenica da su *TV Beograd* a kasnije i *TV Pale* i *TV Banja Luka* često emitirali lažne ili iskrivljene informacije s namjerom da opravdaju vojne operacije, te da potaknu nacionalističku mržnju, istovremeno zanemarujući užasne dokaze kršenja ljudskih prava koja su ove snage činile na terenu. Milošević će, od 1987. godine, svoju vlast oslanjati na medije. Lično je inspirirao propagandne poruke kroz koje je širio nacionalističku histeriju. Nekadašnji američki ambasador u Jugoslaviji Warren Zimmerman, dobar poznavalac tadašnjih prilika, osvrće se na metode ratne propagande koje su tada korištene: *Milošević je vješto koristio štampu da opravda najneopisivije zločine. U ratu i u Hrvatskoj i u Bosni strategija je uključivala proces u pet faza. Prvo srpske vođe optuže neprijatelja za užasne etničke zločine, neke istinite, a većinom lažne. Onda, pozajmljujući iz iskustva Vijetkonga, izazovu nasilne incidente u etnički pomiješanim selima, uzrokujući eskalaciju nasilja i brojna ubistva, koja se mogu publikovati s odgovarajuće užasavajućim slikama. Sljedeća faza dovodi Jugoslovensku armiju, pod srpskom kontrolom, da navodno 'ustpostavi red' a zapravo da učvrsti srpska teritorijalna osvajanja. Četvrti korak je uspostavljanje 'srpskih država' na teritoriji Hrvatske – kao u Krajini – ili Bosne; ovaj korak je praćen snažnom podrškom srpskih medija za 'princip nacionalnog samoopredjeljenja'. Konačno, Milošević obezbjeđuje direktnu pomoć Srbije Srbima u Hrvatskoj i Bosni preko međunarodnih granica, tvrdeći u štampi da svi Srbi imaju pravo da žive u jednoj državi.*⁴

Medijski vokabular kao podstrek agresiji

Za adekvatno objašnjenje i razumijevanje diskursa medija neophodna su osnovna znanja o političkoj pozadini i konkretnim zbivanjima iz obuhvaćenog perioda, koja, direktno ili indirektno, utječu na retoriku u datom trenutku. Dakle, za razumijevanje diskursa medija važno je poznavati kontekst događanja paralelnih s pojavom koja se istražuje, potrebno je poznavanje događaja iz bliže prošlosti, trenutnih političkih odnosa itd. Za potrebe velikosrpske propagande historijska prošlost mora se mitologizirati. Vetlesen kaže: "Rat riječima prethodi fizičkom

⁴ Citirano prema: Kemal Kurspahić, *Zločin u 19:30 – balkanski mediji u ratu i miru*, Sarajevo 2003, str. 140.

ratu... Atmosfera ispunjena strahom, kao i mržnjom, nepovjerenjem, prezirom i sl., prema grupama izdvojenim za uništenje, mora biti stvorena u velikom broju članaka, knjiga, govora i razgovora. Podgrijavanje takve atmosfere je neophodan preduvjet za zločine koji tek treba da uslijede.”⁵ Tako je u srpskim medijima pred početak agresije, kao i za vrijeme njenog trajanja, veoma izražena retorika o srpskom narodu kao žrtvi agresije i genocida, a potenciralo se i pravo Srba da žive u jednoj državi, čime bi se ostvario preduvjet da se narod zaštiti od nekog budućeg genocida, možda i intenzivnijeg od onoga iz dobro upamćene historije. Ona ‘druga strana’ je, po već unaprijed prihvaćenoj matrici, bila ta koja je vršila planirane i unaprijed pripremane zločine. Pišući historiju nanovo, primjenjujući selektivnu memoriju, koja se sastoji u skidanju odgovornosti sa sebe (za sopstvene zločine koji se ignoriraju), te podstičući sjećanje na zločine koje su počinili drugi, sredstva informiranja doprinose satanizaciji drugih nacionalnih zajednica. Karakteristično je da se najčešće nije povlačila razlika između političke elite druge nacije i samoga naroda, pri čemu su se tom narodu pripisivale osobine i intencije koje su usmjerene protiv ‘naše strane’. Veoma važan element velikosrpske politike u Bosni i Hercegovini je stvaranje sopstvenih medija, čiji je glavni cilj bio širenje političke propagande Srpske demokratske stranke u Bosni i Hercegovini kao produžene ruke politike iz Beograda. Zadatak ovih medija je izvrtnanje istine i činjenica kako bi tako priređene informacije poslužile vojnim i političkim ciljevima. “Ovi mediji stalno navode ‘genocid’ koji su Muslimani počinili nad Srbima, te Muslimane nazivaju ‘mudžahedinima’ ili ‘islamistima’ koji hoće da nametnu islam Srbima. Ubijanje Muslimana navodi se kao sveta dužnost, opravdana ciljem da se zaštiti pravoslavlje. U vojnim izvještajima s ratišta ‘srpske snage’ su gotovo uvijek napadnute i onda primorane da se brane, rijetko same započinjući napade protiv ‘neprijatelja’. Uvijek su ‘muslimanske snage’ ili ‘ustaše’ (Hrvati, sam naziv ‘ustaše’ odnosi se na fašističku organizaciju aktivnu u Hrvatskoj tokom Drugog svjetskog rata) oni koji su odgovorni za ‘provokacije’.”⁶

⁵ Arne Johan Vetlesen, *Evil and Human Agency - Understanding Collective Evildoing*, Cambridge University Press 2005, str. 169-170.

⁶ Tadeusz Mazowiecki, *Specijalni izvještaj o medijima E/CN.4/1995/54 od 13. decembra 1994.*

Mediji su više bili vođeni njihovim nacionalnim strateškim interesima nego objektivnošću izvještavanja. Zataškavanje vijesti se tretiralo kao kontrola informacija. Za postizanje svojih ciljeva SDS je koristio emotivni nacionalni naboj svojih pristalica i pripadnika nacije, pri čemu se intenzivno koriste religija i vjerski osjećaji, mitovi i legende srpskog naroda. Na zahtjev Tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Renaud de La Brosse, redovni profesor na Univerzitetu Reims Champagne-Ardenne (Francuska), sastavio je izvještaj u kojem navodi: „Još jedna laž smišljena za pothranjivanje mržnje prema neprijatelju koju su pronosili srpski mediji bila je da Muslimani u Sarajevu pod opsadom izgledne životinje u gradskom zoološkom vrtu hrane srpskom decom. Tu lažnu informaciju koju je objavila TV Pale, odnosno glasnogovornik režima Radovana Karadžića na njoj, voditelj Risto Đogo,⁷ a takođe i pres-agencija SRNA, bez ikakve provjere će da preuzmu Tanjug i mediji pod kontrolom Miloševićevog režima. TV Beograd, u svom dnevniku u 19:30 časova, koji gleda više miliona gledalaca, tako objavljuje informaciju koju je radio-vezom iz Sarajeva dojavila njegova reporterka koja se nalazi na licu mesta: *‘Muslimanski ekstremisti smislili su najstravičniji način na svetu da muče ljude. Prošle noći, bacali su srpsku decu lavovima u gradskom zoološkom vrtu. Tako javlja srpska patrola.’*”⁸ Intenzivno se radilo na izgradnji animoziteta različitih etnosa. U srpskim sredstvima informiranja u Bosni i Hercegovini, koje su dalje preuzimala sredstva informiranja u Srbiji, vršeno je sistematsko ocrnjivanje Bošnjaka. Risto Đogo je bio predvodnik u ovoj kampanji, pri čemu su njegovi stalni napadi imali za cilj najgrublje vrijeđanje Bošnjaka kao pojedinaca, ali i nacionalne zajednice u cjelini. Notorni primjer njegovog televizijskog rada bio je prikazivanje majmuna praćeno tonskim snimkom govora Alije Izetbegovića. Nerijetko je kritizirao strane medije zbog njihove

⁷ Zlatko Dizdarević, *Macedonian Media War* (“Medijski rat u Makedoniji”), Institute for War and Peace Reporting’s, *Balkan Crisis Report* (Izvjestaj o krizi na Balkanu Instituta za rat i mir), br. 284, 28. septembra 2001.

⁸ Šire vidjeti: R. Renaud de La Brosse, *Politička propaganda i projekt “Svi Srbi u jednoj državi”*: *posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe*, str. 9. (Citirano iz *Slike i reči mržnje: Drugi dnevnik*, video i filmska produkcija B92 i Fondacija za pravo na sliku i reč, autor Lazar Lalić, ARHITEL, 1998. /citaj je preveden s engleskog/)

nenaklonjenosti srpskoj strani. I ‘domaći’ mediji su se mogli naći na njegovoj oštirci ukoliko se nisu pridržavali osnovnih postulata ‘patriotskog’ izvještavanja. Svaka informacija u suprotnosti sa zvaničnom propagandom bila je metodično odstranjena. Jedan od primjera koji to zorno prikazuje je, bez sumnje, granatiranje Sarajeva, koje za srpske tv-gledaoce i ne postoji jer beogradska televizija, s ciljem njihovog poricanja, emitira arhivske snimke grada stare nekoliko mjeseci, pa i godina. *TV Pale* sve vrijeme opsade grada tvrdi da se Muslimani *sami granatiraju*. Tu negaciju stvarnosti objeručke će preuzeti *TV Beograd*, koja će npr. 26. decembra 1992. objaviti tvrdnju da Sarajevo u opsadi drže Muslimani: *Muslimani drže Sarajlije pod opsadom iznutra iz grada, a Srbi samo štite svoja brda oko grada...* Odgovornost za spaljivanje Univerzitetske biblioteke u Sarajevu *TV Beograd*, na osnovu izvještaja svoje dopisnice, pripisuje Muslimanima: *U Sarajevu je noćas zapaljena vijećnica, Univerzitetska biblioteka. Srećna je okolnost što je neprocjenjivo blago domaće i svjetske kulturne baštine iz nje iseljeno još prije dva mjeseca. Teško je utvrditi kako je požar izbio. Tačno je da su se noćas u neposrednoj blizini na obroncima Trebevića odvijale jake borbe. Nas više izvještača iz Sarajeva gledali smo danas zgradu vijećnice sa najbližeg lokaliteta, ali nismo vidjeli na njoj oštećenja od granata. Posmatrajući zgradu vijećnice, uočili smo da na njoj nema spoljnjih oštećenja te da se plamenovi požara viju na nekoliko različitih mjesta u unutrašnjosti zgrade. Sve ukazuje da se radi o novoj manipulaciji muslimanskih vlasti sličnoj onom paljenju guma iz Dubrovnika koju smo već nekada gledali.*⁹

Mediji su često minimizirali značaj neke uznemirujuće vijesti. O padu enklave Srebrenica u julu 1995. *RTV Beograd* je objavio samo kratku vijest na kraju televizijskog dnevnika. Mada se tada već pouzdano znalo da, kako piše Rémy Ourdan, *Mladićevi vojnici vatrom iz mitraljeza zasipaju kolone izbeglica, ubijaju i kolju.*¹⁰ Značenje koje su tom događaju pridali srpski mediji bilo je u najmanju ruku iskrivljeno. Katarina Subašić tim povodom piše: *Dok je pažnja sveta bila usredotočena na masovnu*

⁹ *Slike i reči mržnje: Godina treća*, fondacija Pravo na sliku i reč, Lazar Lalić, B92 - ARHITEL, 1999.

¹⁰ Rémy Ourdan, *Ratko Mladic le barbare (Ratko Mladić varvarin)*, *Le Monde*, 9. februara 1996.

*deportaciju muslimanskih civila i još uvek nejasan broj žrtava koji se procenjivao na brojku između šest i osam hiljada, srpska sredstva informisanja iz Bosne i Miloševićeve ispostave u Srbiji to su opisivala kao 'oslobođenje grada pod upravom islamskih fundamentalista', uopšte ne pominjući nijedno od ogromnih nasilja izvršenih tokom nedelja u kojima je vršena srpska ofanziva...*¹¹

TV Beograd je bio preplavljen dezinformacijama i grubim lažima. Na TV dnevniku od 20. augusta 1992. reporter koji izvještava s lica mjesta tvrdi da Srbima na lijevoj obali Drine, kojih ima oko 4.000, prijete genocid. Objavljena je i alarmantna informacija od 16. oktobra 1992. u kojoj se izvještava o planu muslimanskih vlasti u Sarajevu da pobiju oko 200 Srba.¹²

Brojni masakri nad Sarajlijama, kao što je granatiranje škole na Alipašinom Polju, u kojoj je 1993. godine ubijena učiteljica i troje đaka, masovna ubistva u redovima za vodu, na fudbalskoj utakmici u Dobrinji, ubistvo djece na sankanju..., praćeni su tvrdnjama kojima se optužuju Bošnjaci da su inscenirali ova događanja kako bi izazvali međunarodno saosjećanje i intervenciju.

Izjave političkih čelnika, plasirane putem medija koji su bili dostupni najširoj javnosti, poticale su na mobiliziranje masa i njihovo pretvaranje u ubilački stroj. Prednjačio je, u tom pogledu, Vojislav Šešelj, čije su izjave sistematski prenošene u medijima: ... *nema većeg inata od srpskog i većeg prkosa od srpskog, i da ćemo, ako treba, odgovarati oružjem. Istovremeno, Šešelj se založio i za proterivanje Hrvata iz Vojvodine i Srbije, kao i omogućavanje povratka srpskim izbeglicama na srpske teritorije kojima će uostalom i prisustvo plavih šlemova 'obezbediti' plebiscitarno izjašnjavanje za srpske granice, koja nije u Karlovcu, ali jeste u predgrađu Karlovca, nije u Virovitici, ali jeste u Pakracu. Rekao je da će se priključenjem SRK i RSBiH novoformirana Jugoslavija lako proglasiti*

¹¹ Katarina Subašić, *Role of the Media and the Internet as Tools for Creating Accountability to Poor and Disadvantaged Groups : Former Yugoslavia (Uloga medija i interneta kao sredstava za razvijanje društvene odgovornosti siromašnih i marginalizovanih grupa: Bivša Jugoslavija)*, u United Nations Development Programme, str. 17.

¹² Milica Pešić, *Manipulacije na TV Beograd*, str. 28. (Navedeno prema: R Renaud de La Brosse, *Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe*).

za saveznu državu Srbije i tako konačno dobiti svoju srpsku vojsku. (...) Mi se borimo za državu koja će se zvati Srbija, ali smo prihvatili koncept ove skraćene Jugoslavije zbog međunarodnih okolnosti.¹³

Nezaboravne su izjave koje je davala Biljana Plavšić, koju je Tužiteljstvo Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu optužilo za ratne zločine, genocid, zločine protiv čovječnosti i teško kršenje običaja i pravila rata, te je nakon suđenja i pravomoćno osuđena (zahvaljujući nagodbi s tužiteljstvom oslobođena je optužbe za genocid). Biljana Plavšić poznata je i po srdačnom čestitanju Željku Ražnatoviću Arkanu nakon izvršenog masakra nad Bošnjacima u Bijeljini 1992. godine. Haški tribunal ju je 2003. godine osudio na 11 godina zatvora zbog progona Muslimana i Hrvata na rasnoj, vjerskoj i političkoj osnovi tokom rata u Bosni i Hercegovini, za što je i sama priznala krivnju. Jednom prilikom je izjavila: *Ja bih najviše volela da istočnu Bosnu očistimo, nemojte da me neko uhvati za reč, pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv i okvalifikovali to kao ratni zločin. Sve i da zadržimo 70% teritorije tu nema mira. Za sve nas nema mira. Ja njima, ovako da kažem, ne mislim ništa dobro. Ali, da ja budem mirna, moram im dati nešto, da imaju gde sami da organizuju život, da ne bi mene celo vreme uznemiravali. Tako ja shvatam onih 30%. (...) Muslimani su genetski kvaran materijal prešao u islam. I sad, naravno, iz generacije u generaciju se jednostavno taj gen kondenzuje. Postaje sve gori i gori, izražava se jednostavno, diktira način razmišljanja i ponašanja. To je u genima već usađeno...*¹⁴

Novinarska etika, u smislu novinarske profesionalnosti, koja se zasniva na istinitosti, pouzdanosti, objektivnosti i korektnosti, potpuno je zanemarena. *TV Srbije* nije nikada pokazala ni najmanji znak solidarnosti tokom srpskog terora protiv bosanskih medija. Dok su sve međunarodne mreže (BBC, CNN, ABS, CBS, francuske, njemačke i ine televizije) emitirale i po više izvještaja o granatiranju i razaranju *Oslobođenja*, *TV Srbije* je nudila samo slike iz perspektive srpske artiljerije koja je opkoljavala i bombardovala Sarajevo. Dobronamjerne preporuke međunarodnih dušebrižnika da se propagandi suprotstavi istinom, a ne bombama, zvučale su pomalo naivno u surovoj balkanskoj realnosti.

¹³ Vojislav Šešelj, *Borba*, Beograd, 3. maja 1992.

¹⁴ Biljana Plavšić, *Svet*, Novi Sad, 6. septembra 1993.

Destrukcija medijskih kapaciteta u Bosni i Hercegovini

Vojne aktivnosti protiv medijskih kapaciteta u Bosni i Hercegovini također su predstavljale očigledan pokušaj da stvore informativnu blokadu kako bi spriječile da vijesti odu u ostatak svijeta. Specijalni izvjestilac *Komisije ujedinjenih naroda za ljudska prava* (UNHCR) Tadeusz Mazowiecki sačinio je izvještaje koji predstavljaju autentično i vjerodostojno svjedočanstvo o tome kako i na koje sve načine su se krvavi ratovi vodili na zapadnom Balkanu na samome kraju 20. stoljeća i koliko su u tim ratovima bila zanemarivana i sistematski kršena ljudska prava. U izvještajima je, na vrlo direktan način, opisao svako kršenje ljudskih prava do kojeg je uspio doći, kako na ratom zahvaćenim područjima tako i u dijelovima bivše Jugoslavije koji su bili pošteđeni direktnih sukoba. U onom koji se odnosi na slobodu medija navodi: "Oružani napadi na medijske kapacitete predstavljaju bitan element u strategiji srpskih snaga, naročito u toku njihova ranog napada u proljeće 1992. godine. Veći dio od ukupno 11 predajnika koji su pripadali RTV Sarajevu (kasnije RTVBiH) preuzet je ili uništen. Predajnik na planini Hum kod Sarajeva više puta su napale vazduhoplovne vojne jedinice JNA u aprilu i maju. Predajnici koje su okupirale snage bosanskih Srba bili su reprogramirani da emitiraju signal TV Beograda, što je dovelo do djelimične informativne blokade u većem dijelu BiH, tako da je taj signal srbijanskog TV-programa pokrivaio oko 70% bosanskohercegovačke teritorije."¹⁵ Predajnik na Kozari, između Prijedora i Banje Luke, oteli su još 1. augusta 1991. Jugoslavenska narodna armija i srpski dobrovoljci. Tim činom su područja Banje Luke, Sanskog Mosta, Bosanskog Novog i desetine drugih gradova bili odsječeni od signala *TV Sarajevo*, te prinuđeni isključivo pratiti program *TV Beograd*. Retorika ove medijske kuće koja preovlađuje terminima 'ugroženi narod', 'buđenje ustaštva', 'nacionalni opstanak', 'islamska prijetnja', 'hrvatsko-muslimanska zavjera' i sl. prokopavat će jaz sumnje. Nakon Kozare, na red dolaze i drugi predajnici: Plješevica, Doboј, Trovrh, Velež, Vlašić. Svi su nasilno preoteti i preusmjereni na signal *TV Beograd*, čime je domašaj *TV Sarajevo* prepolovljen. Prilikom otkimanja predajnika na Vlašiću ubijen je tehničar *TV Sarajevo* Bajram

¹⁵ Tadeusz Mazowiecki, *Specijalni izvještaj o medijima E/CN.4/1995/54 od 13. decembra 1994.*

Zenuni, a posada predajnika je zarobljena. U samom Sarajevu objekt *RTVBiH* je pod konstantnim granatiranjem. Uprkos teškim uvjetima, stanica je nastavila emitiranje programa, što dobrim dijelom može zahvaliti zgradi u kojoj je smještena, a koja je napravljena od armiranog betona, tako da je mogla izdržati neprekidne topovske kanonade kojima je bila kontinuirano izložena. Glavna redakcija lista *Oslobođenje* (tada vodećeg štampanog medija) u Sarajevu bila je izložena stalnom granatiranju, što je dovelo do njenog uništenja sredinom 1992. godine. Ipak, osoblje tih novina nastavljalo je s radom u podrumima, gdje su bili smješteni i uređaji za štampanje. Novine su nastavile svoje objavljivanje, a zaposlenici su bili ti koji su raznosili primjerke novina na ulicama. Nažalost, distribucija je bila ograničena na područje grada u okruženju. U to vrijeme je na Palama oformljena informativna agencija *SRNA*, koja je držala apsolutni monopol nad medijskim informacijama, koje prilagođava i publikuje u zavisnosti od dnevnopolitičkih potreba. Istovremeno, program *TV Srbije* se emituje preko predajnika koje je srpska vojska otela od *RTVBiH*. Preuzeta je uprava i na nekoliko lokalnih radiostanica i štampanih medija u kojima su smijenjeni novinari i urednički kadar, vodeći se, pritom, kriterijima nacionalnog porijekla i političkog opredjeljenja. Ovakvi su mediji, općenito, bili pod kontrolom lokalnih vojnih i političkih vođa.

Zaključak

U cilju realiziranja projekta ‘Velike Srbije’ izraženog parolom ‘Svi Srbi u jednoj državi’ bilo je neophodno izvršiti vanvojne pripreme, koje su prethodile oružanoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu koja je isplanirana intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, religijski, psihološki..., ali i medijski, s ciljem koji je bio jasno postavljen i ispoljen *Memorandumom SANU-a*.

Bilo je potrebno pripremiti javno mnijenje za događaje koji su već bili nagoviješteni socijalnim, kulturnim, političkim, pa i ekonomskim kretanjima s kraja osamdesetih godina 20. stoljeća. Mediji su ostvarili svoju ulogu propagandnog sredstva jer su uveliko usmjerili ponašanje i djelovanje homogenizirane grupe jednog etnosa. Tako homogenizirana grupa je pretvorena u ubilačku masu čije je djelovanje zadobijenom inercijom kulminiralo u zločinima. U historijski kriznim momentima te vanrednim društvenim okolnostima propaganda postaje jedno od naj-

važnijih ali i najubojitijih sredstava za ostvarivanje ciljeva. Njena uloga je posebno značajna u pripremi i realiziranju ratnih ciljeva.

Fašistička doktrina utemeljena je politikom osvajanja tuđih teritorija i genocida nad drugim narodima. Može se zaključiti da su prepoznata osnovna načela fašističkog modela propagandnog komuniciranja: obaveza utvrđivanja, planiranja i vođenja propagande iz jednog centra – Beograda; demoralizacija protivnika (politička, ekonomska i vojna) – kao posljedica eventualnog izdvajanja iz SFRJ; uvjetovanost etičkih pravila očekivanim učinkom – ako će uslijediti pozitivan učinak, ni laž ne treba biti izbjegavana, kao što je laž o ‘ugroženosti’ srpskog naroda (medijska laž o ‘ugroženosti’ Srba iza sebe je ostavila užasan zločin protiv čovječnosti); informacije su u službi fašističke politike, a ne informiranja; korištenje glasina, nepotvrđenih i vaninstitucionalnih informacija; oslanjanje na prepoznatljive fraze i parole; pravovremeno programiranje propagandnog djelovanja – propagandna aktivnost započinje, intenzivira se i završava shodno načelu pravovremenosti; stvaranje psihoze kolektivne ugroženosti i jačanje potrebe homogeniziranja; koordiniranje propagandne aktivnosti sa ekonomskim, političkim, vojnim, diplomatskim i drugim mjerama; kontinuirano procjenjivanje i provjeravanje stvarnog učinka.

Valja naglasiti da su se politički režimi i iz njih izvedeni pravni sistemi koji su se opredjeljivali za proces laganja i obmana na kraju pokazivali totalitarnima. Nacionalistička politička propaganda pripremila je i kondicionirala javno mnijenje za rat, idući na taj način naruku najgorim nasiljima počinjenim u okviru nacionalnih političkih programa.

Nacionalizam je doista bio omamio zdrav razum vladajuće političke elite, inteligencije, ali i običnog svijeta. Nacionalističke ideje su postavljene, a zatim rasplamsavane u medijima. Ustoličena ideologija služila je da se opravdaju ratni pohodi. U atmosferi nacionalističke zaludenosti i ratobornosti čitava zajednica je neumitno srljala u propast. I propast se na kraju i dogodila. Izbili su krvavi ratovi u Hrvatskoj i Bosni, a Srbija je doživjela svjetsku izopćenost.

Literatura:

1. Brosse, Renaud, de La, *Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe*.
2. Dizdarević, Zlatko, *Macedonian Media War* ("Medijski rat u Makedoniji"), Institute for War and Peace Reporting's, Balkan Crisis Report (Izveštaj o krizi na Balkanu Instituta za rat i mir), br. 284, 28. septembra 2001.
3. Gagnon, V. P., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*, Ithaca-New York, 2006.
4. Kolsto, Pol, Zbornik INTIMA JAVNOSTI: *Diskurs i nasilni sukob – Predstave o »sebi« i »drugom« u državama nastalim poslije raspada Jugoslavije*, Beograd, 2008.
5. Kurspahić, Kemal, *Zločin u 19:30 – balkanski mediji u ratu i miru*, Sarajevo, 2003.
6. Lalić, Lazar, *Slike i reči mržnje: Godina prva*, Fondacija Pravo na sliku i reč, Beograd, 1997.
7. Lalić, Lazar, *Slike i reči mržnje: Drugi dnevnik*, Fondacija Pravo na sliku i reč, Beograd, 1998.
8. Lalić, Lazar, *Slike i reči mržnje: Godina treća*, Fondacija Pravo na sliku i reč, Beograd, 1999.
9. Mazowiecki, Tadeusz, *Specijalni izvještaj o medijima E/CN.4/1995/54 od 13. decembra 1994*.
10. Mazowiecki, Tadeusz, *Uništavanje kulturnog nasljeđa – Izvještaj broj A/47/666-S/24809 od 17. novembra 1992*.
11. Petersen, Roger, *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*, Cambridge University Press, 2002.
12. Subašić, Katarina, *Role of the Media and the Internet as Tools for Creating Accountability to Poor and Disadvantaged Groups : Former Yugoslavia (Uloga medija i interneta kao sredstava za razvijanje društvene odgovornosti siromašnih i marginalizovanih grupa: Bivša Jugoslavija)*, u United Nations Development Programme.
13. Vetlesen, Arne Johan, *Evil and Human Agency - Understanding Collective Evildoing*, Cambridge University Press, 2005.
14. *Borba*, Beograd, 3. maja 1992.
15. *Le Monde*, 9. februara 1996.
16. *Svet*, Novi Sad, 6. septembra 1993.